

בענין המחלוקת אם מתנה כמכר או לא

ב"ב טז. פליגי רב אחא ורבינא, אם מתנה היא כמכר או לא. בענין גזלן שמכר שדה גזולה, וחזר הגזלן ולקחה מבעלים הראשונים, דאמרינן "מה מכר לו ראשון לשני, כל זכות שתבוא לידו", והגזלן אינו יכול להוציאה מן הלוקח, מפני שכשמכרה לו, מכר כל זכות שתבוא לידו, ולא קנה הגזלן את השדה אלא כדי שתתקיים ביד הלוקח, והטעם הוא כדאמר רב אשי, דניחא ליה לגזלן דליקו בהימנותיה. זהו הדין היכא שהגזלן קנה מן הנגזל, אבל היכא שהשדה נפלה לגזלן בירושה, כגון שגזל מאחד ממורישיו ומת הנגזל, אז הדין הוא דירושה ממילא היא, ולא איהו קטרת אבתרה, כלומר שבאופן זה אם נפלה לו השדה בלי טירחא, ליכא למימר "ניחא ליה דליקו בהימנותיה", מפני שלא טרח אבתרה ולא גלי דעתיה לזה; הלכך הגזלן הוא כדורש דעלמא ומוציא השדה מן הלוקח ונותן לו מעות. ובמתנה, כלומר אם הנגזל נתן את השדה לגזלן במתנה, "פליגי בה רב אחא ורבינא, חד אמר מתנה כירושה דהא ממילא, וחד אמר מתנה כמכר, דאי לאו דטרח וארצי קמיה לא הוה יהיב ליה מתנה, להכי טרח וארצי קמיה כי היכי דליקום בהימנותיה."

עוד מצאנו מחלוקת רב אחא ורבינא אם מתנה היא כמכר או לא, במגילה כו: בענין מכירת ביהכנ"ס ע"י טובי העיר, דאז יצא מקדושתו ושרי להשתמש בו, ופליגי רב אחא ורבינא אם נתנו טובי העיר את ביהכנ"ס במתנה, "חד אסר וחד שרי; מאן דאסר, במאי (לגירסת הרי"ף, או לגירסת הרא"ש, אמאי) תפקע קדושתה, ומאן דשרי, אי לאו דהוה ליה הנאה מיניה לא הוה יהיב ליה, הדר הוה ליה מתנה כזביני."

ובפ"ב דמעשרות מ"א איתא, "היה עובר בשוק ואמר, טלו לכם תאנים, אוכלים ופטורים", וכתב הר"ש "אע"ג דבהשוכר את הפועלים (ב"מ פח.) משמע דמקח קובע למעשר, הכא אין מתנה כמכר; ובירושלמי שם במעשרות פליגי, דשמואל אמר ר' מאיר היא דאמר אין מתנה כמכר, זר' יוסי אמר דברי הכל היא, כמ"ד מאליהן קבלו עליהם את המעשר, כלומר בכה"ג לא החמירו." עי"ש.

הנה מחלוקת זו של ר"מ וחכמים אם מתנה היא כמכר או לא, היא שנויה בבכורות נב: דבמתני' שם סובר ר"מ שמתנה אינה חוזרת ביובל, וחכ"א המתנה כמכר, ויש להתבונן, אם כבר נחלקו התנאים, ר"מ ורבנן, בדבר זה, איך שוב נחלקו בו האמוראים, רב אחא ורבינא, ובגמרא לא אמרינן עלה "כתנאי"?

ונ"ל לומר דלא דמיא מחלוקת רב אחא ורבינא למחלוקת ר"מ וחכמים, ורב אחא ורבינא יוכלו שניהם לסבור או כר"מ או כחכמים. וההסבר הוא כך: המחלוקת של רב אחא ורבינא מצאנו רק בענינים שאינם דין תורה, אלא שתלויים בדעת האדם. וכן מבואר במחלוקת שלהם גבי מכירת ביהכנ"ס, שהדין הוא שז' טובי העיר יכולים למכרו ויש להם כח להפקיע קדושתו במכירה זו, והטעם בזה מבאר הרמב"ן (שם כה:), "דביהכנ"ס עשו אותו כתשמישי מצוה, לולב וסוכה, והן עצמן אע"פ שנזרקין לאחר זמן, בזמן מצוה יש בהן קדושה של כבוד"; ולפיכך ביהכנ"ס, כ"ז שבני העיר רוצים בו, נוהגין בו קדושה, אבל אם מכרוהו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר, אז נפקעת הקדושה לגמרי, ואפילו על הדמים אין שום קדושה נתפסת, לפי שאז עבר זמן מצותו; אבל אם מכרוהו ז' טובי העיר שלא במעמד אנשי העיר, אומרים אנו שאין בני העיר רוצים מן הסתם שתכחש מצותם לגמרי, אלא שתחול קדושת ביהכנ"ס על הדמים, אבל אין זו קדושה ממשית, אלא שלא להוציאם על תשמישי חול, רק לתשמישי מצוה. ומבאר הטעם של המחלוקת במתנה, דמאן דאסר סבר שאין אנשי העיר רוצים שיפקיעו ז' טובי העיר את מצותם א"כ יפקיעו אותה על מצוה אחרת; ומאן דשרי סבר דאי לאו דיהיב להו מידי דדבר מצוה, לא היו נמלכים טובי העיר לתת לו ביהכנ"ס, הלכך כזביני הוא ושרי; עיי"ש ובר"ן שמביא את דבריו. מ"מ חזינן שכל דין הפקעת קדושת ביהכנ"ס ע"י מכירת טובי העיר היא מפני שאנו אומדים דעתם של בני העיר שמסכימים לזה אם רק יקנו בדמים מצוה אחרת, והמחלוקת במתנה היא, אם אף אז יש בדעתם ורצונם של בני העיר להפקיע הקדושה או לא. וא"כ כל דין זה שבמכירה נפקעת הקדושה אינו דין תורה, אלא מצד אומדנא, שאנו אומדים דעתם כן. וכן המחלוקת במתנה אינה בדין תורה, אלא בהשערת דעתם של בני העיר.

וכמו כן בב"מ שם, שאם הגזלן לאחר שמכר שדה גזולה, קנה לאותה שדה מן הנגזל, אמרינן שברצונו היה לחזק זכותו של הלוקח — אין זה דין תורה אלא אומדנא שאנו אומדים בדעתו של הגזלן שהוא רוצה שהשדה תשאר ביד הלוקח "כי היכי דליקו בהימנותיה"; ולכן אם נפלה לו השדה בירושה, דאז ליכא גילוי דעת ממנו על זה (וכדמתפרש התם), יכול הוא להוציא את השדה מן הלוקח כיוורש דעלמא; ובמתנה פליגי אם היא כמכר או כירושה, וחד אמר "מתנה כמכר" מפני שאומדנא זו שיש במכר (דלכן קנה השדה מפני שרוצה שתשאר ביד הלוקח וליקו בהימנותיה) יש ג"כ במתנה, וחד אמר דכיון דסוף כל סוף השדה ממילא קאתי ליה, א"כ בהשתדלות לבד בלי תשלומי כסף אין ראייה וגילוי דעת ממנו שעשה כן כדי דליקו בהימנותיה.

וא"כ כל הענינים שנחלקו בהם רב אחא ורבינא בזה הם רק באופנים שהדינים במכר תלויים בדעת האדם, דאז פליגי אם גם במתנה אומדים את דעתו של האדם כמו במכר או לא.

אבל המחלוקת של ר"מ וחכמים בבכורות נב: היא באופן אחר, דמה ששדה מכורה יוצאת ביובל זהו דין תורה, ומחלוקתם אם מתנה היא כמכר או לא, היא שר"מ סובר דמתנה אינה כמכר מפני שדין יציאה ביובל כתוב בתורה רק גבי מכירה, ובמתנה ליכא דין זה; וחכ"א שיש ריבוי מ"תשובו איש אל אחוזתו", דקרא יתירא היא (דהא כבר נאמר "ושבתם איש אל אחוזתו"), וזה בא לרבות את המתנה. וא"כ מחלוקת זו אינה דומה כלל למחלוקת רב אחא ורבינא, כדביארנו; ולכן מובנים דברי הירושלמי שתלו שם את הדין שאין מתנה קובעת למעשר, אע"פ שמכר קובע, בפלוגתא דר"מ ורבנן, דדין זה אתי כר"מ דסבר דמתנה אינה כמכר, א"נ אפילו כרבנן, דבמעשר הקילו — דדין זה דומה שפיר לפלוגתא דר"מ ורבנן אם מתנה היא כמכר לענין יובל, דמה שהמקח קובע למעשר זהו ג"כ דין תורה כמו דין יובל, וא"כ ר"מ שסובר גבי יובל שמתנה אינה כמכר ולית ליה הריבוי הנ"ל, סובר כן בכ"מ, דהיכא שהדין גבי מכר הוא מדין תורה אז מתנה אינה כמכר, וכמו כן החכמים שסוברים שבדין יובל יש ריבוי שמתנה היא כמכר, סוברים שריבוי זה בא ללמד שבכל הדינים שהם דין תורה גבי מכר, אמרינן שמתנה היא כמכר, ורק אפשר דבמעשר הקילו, וכמבואר בירושלמי שם. וניחא ג"כ מה שבגמרא לא העמידו את מחלוקת רב אחא ורבינא כתנאי, דודאי מחלוקת שונות הן, ואין דמיון בין זו לזו.

ועוד נראה לומר שאפילו בשתי המחלוקות דפליגי בהו רב אחא ורבינא אין הכרח לומר שמי שסובר גבי הפקעת קדושת ביהכנ"ס שמתנה היא כמכר, יסבור גם גבי גולן שהיא כמכר; או להיפך, מי שסובר גבי הפקעת קדושת ביהכנ"ס שמתנה אינה כמכר, שיסבור ג"כ גבי גולן שמתנה אינה כמכר — דכיון ששתי המחלוקות הנ"ל הן באומדנות מיוחדות, יש לומר שמי שסובר בהפקעת קדושת ביהכנ"ס שמתנה היא כמכר, סובר שרק באופן זה תהא מתנה כמכר, מפני שאז אומדין אנו בדעתם של בני העיר שרצונם להפקיע את הקדושה, משום דאי לא דיהיב להו מידי לא היו טובי העיר נותנים לו במתנה, ובשביל זה אומדין אנו דעתם של בני העיר שהם מסכימים לטובי העיר לתת לו במתנה והקדושה תסתלק, אבל גבי גולן אפשר שסובר שבמתנה אינה כמכר, מפני ששם אומדנא אחרת היא, וסובר דדוקא באופן שהגולן קונה את השדה מן הנגזל ומשלם לו דמים, בזה הוא מגלה דעתו שהוא רוצה דליקו בהימנותיה, אבל במתנה, אפילו כשהוא משתדל הרבה להשיגה, מ"מ כיון שסוף כל סוף המתנה ממילא קאתיא, לית לן גילוי דעת

ממנו שעשה כן כדי דליקו בהימנותיה. וכן מי שסובר גבי הפקעת קדושת ביהכנ"ס שמתנה אינה כמכר, אפשר שהוא סובר כן רק התם, מפני שאנו אומדים דעתם של בני העיר שרוצים הם בהפקעת הקדושה רק באופן שתחול על מצוה אחרת, אבל במתנה, דליכא על מה שתחול הקדושה, אינם מסכימים שהקדושה תתבטל בשביל ההנאה שהגיעים ממנו מכבר; אבל גבי גזלן, אפשר שסובר הוא שמתנה תהא כמכר, דבאומדנא זו שיש לנו גבי גזלן ס"ל שאפילו באופן דליכא תשלומי ממון, רק השתדלות לבד, ג"כ דעתו ורצונו של הגזלן היא שתתקיים השדה ביד הלוקח כי היכי דליקו בהימנותיה.

ובזה תתיישב קושית הטורי אבן שם במגילה, שהקשה, הלא כלל הוא בכל מחלוקת רב אחא ורבינא, דהוי רבינא לקולא ורב אחא לחומרא (בר מתלת, דאיתנהו בחולין צג:), וא"כ בע"כ שרבינא, סובר גבי ביהכנ"ס שמתנה היא כמכר, שזהו לקולא, והקדושה נפקעת; והתם גבי גזלן, אם הוא סובר לקולא, צ"ל שהוא סובר שמתנה אינה כמכר, שזהו לקולא גבי הגזלן שיוכל להוציא את השדה מן הלוקח. וכן רב אחא, שהוא תמיד לחומרא, בע"כ שהוא סובר גבי גזלן שמתנה היא כמכר, שזהו לחומרא אצל הגזלן, שהלוקח קונה, וגבי ביהכנ"ס צ"ל שהוא סובר שמתנה אינה כמכר, והקדושה אינה נפקעת — וא"כ קשיא דרב אחא אדרב אחא ודרבינא אדרבינא; עיי"ש שנשאר בקושיא.

אבל לפי דברינו הנ"ל מיושבת קושיתו שפיר, שאין הפלוגתות האלו דומות להדדי, כי באומדנות מיוחדות הן, ואז אפשר שפיר לומר דרב אחא שסובר גבי ביהכנ"ס שמתנה אינה כמכר (שזהו לחומרא) יכול לסבור גבי גזלן שמתנה היא כמכר (שזהו ג"כ לחומרא), וכן רבינא שסובר גבי ביהכנ"ס שמתנה היא כמכר (שזהו לקולא) יכול לסבור גבי גזלן שמתנה אינה כמכר (שזהו ג"כ לקולא), וכדביארנו.